Pelaksanaan Sulh di Jabatan Kehakiman Syariah Selangor Darul Ehsan (JAKESS): Satu Sorotan Awal

Raihanah Hj. Azahari*

Abstract

The Selangor Syariah Court has gazetted the rules [2001 Syariah Court Civil Procedure (Sulh)] relating to sulh and has appointed legal officers to observe the sulh process. With the setting up of the rules, it is hoped that the family cases will be conducted without the need for lengthy trials. With supported by the statistic of successful cases which haved benefited from the process, this article is trying to analyses the implementation of sulh at the Selangor Syariah Court. The study shows that the rules has reduce the backlog of cases in the syariah court and lessen the stress and tension which usually occur in family cases. This article will also establish the primacy of sulh which had been a previously neglected aspect of Islamic doctrine and legal system. More importantly, this discussion will contibute towards constructing a conflict and dispute management system which adresses the needs and expectations of Muslim societies today.

Pengenalan

Pada penghujung tahun 2002, Aida Melly Tan Mutalib telah mengejutkan sistem kehakiman Syariah di Malaysia apabila menggambarkan bahawa pengeluaran surat cerainya oleh JAIS selepas enam tahun menunggu adalah sebagai satu "lambang kesengsaraannya". Satu tanggapan awal terhadap kenyataan itu ialah ketidakpuasan hati atas kelewatan mahkamah dalam menyelesaikan kes berkenaan sehingga ianya berlanjutan dalam tempoh yang agak panjang. Namun begitu, di sebalik cemuhan ini,

* Pensyarah di Jabatan Fiqh dan Usul, Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya.

terdapat beberapa persoalan yang sebenarnya tidak disingkap secara saksama dan bijaksana sehingga menimbulkan polemik yang tidak berkesudahan.

Sebagai jawapan kepada persoalan ini, Pendaftar Mahkamah Tinggi Syariah Selangor telah mengulas:

> *"bahawa jika 'lambang kesengsaraan' itu ingin dikaitkan dengan proses permohonan di mahkamah, kita kena ingat di mahkamah bukan hanya terhad satu cara sahaja untuk mendapatkan hak-hak yang boleh dituntut, cara yang mudah dan segera dan ada cara yang sebaliknya, terpulang kepada cara mana permohonan itu dibuat. Adalah tidak adil jika kita memilih cara yang panjang kemudiannya menyalahkan Mahkamah Syariah apabila kes kita lambat diselesaikan".*[1]

Pada hakikatnya, penyelesaian sesuatu kes bukanlah hanya terbatas melalui proses perbicaraan di mahkamah sahaja. Namun demikian, masyarakat yang sudah terdidik dengan kefahaman dan amalan sedemikian, menganggap mahkamah atau lebih spesifiknya proses pengadilan melalui perbicaraan adalah prosedur yang paling berautoriti bagi menyelesaikan tuntutan dan seterusnya menegakkan keadilan bagi pihak mereka. Agak sukar untuk mengubah persepsi ini, namun masyarakat perlu dimaklum dan diberi kefahaman serta kesedaran tentang kebaikan menyelesaikan pertikaian tanpa melalui proses perbicaraan di mahkamah.

Acara Mal Sulh

Pada dasarnya, peruntukan mengenai sulh telahpun ada di dalam undang-undang Melayu lama.[2] Contohnya di dalam Undang-undang Melaka, peruntukan mengenai

---

[1] Ulasan oleh Pendaftar Mahkamah Tinggi Syariah Selangor pada 10/11/2002 dalam akhbar *Mingguan Malaysia*, h. 9.

[2] Adalah tidak benar untuk mengatakan bahawa sebelum kedatangan Inggeris tidak wujud undang-undang yang berdaulat di Semenanjug Tanah Melayu. Hakim Acton dan Hakim Thomas dalam kes *Ramah* lwn *Laton* berpendapat bahawa undang-undang Islam bukanlah undang-undang asing di negeri Melayu tetapi undang-undang tempatan dan undang-undang negeri. Lihat (1927) 6 F.M.S.L.R. , h. 128.
Undang-undang Melaka merupakan undang-undang bertulis yang pertama yang dilaksanakan di Semenanjung Tanah Melayu.Winstedt menyatakan bahawa Melaka adalah

acara sulh telah diperuntukkan dalam fasal 32 undang-undang berkenaan.[3] Fasal ini menyebut bahawa sulh dengan *iqrar* adalah harus dilakukan dan hukum sulh meliputi enam perkara iaitu jual beli, hutang piutang, upahan, pelepasan, sewaan dan pinjaman.[4] Peruntukan yang sama juga terdapat dalam fasal 28 Undang-Undang Pahang. Cuma istilah sulh di dalam undang-undang ini disebut sebagai "*sileh*".[5] Pada dasarnya, peruntukan sulh dalam undang-undang ini adalah adaptasi kepada peruntukan fiqh mazhab Syafi'i dalam bab *al-ṣulḥ*.

Selepas kedatangan Inggeris pada tahun 1786[6] dan kemasukan pengaruh undang-undang Inggeris dalam pentadbiran negeri-negeri Melayu, maka pengaruh undang-

---

negeri Melayu yang pertama yang melakukan kompilasi undang-undang. Oleh kerana kebanyakan negeri-negeri Melayu berada di bawah Kerajaan Melaka maka undang-undang ini mempunyai pengaruh yang luas dan berkesan di negeri-negeri Melayu yang lain seperti Johor, Perak, Pahang dan Kedah. Selepas kejatuhan Melaka kepada Portugis pada tahun 1511 negeri-negri Melayu ini masih tetap melaksanakan undang-undang yang dipengaruhi oleh undang-undang Melaka sama ada secara langsung atau tidak langsung. Lihat R.O.Winstedt " A History of Classical Malay Literature: Digest of Law", *J.M.B.R.A.S.*, monograf no. 5 on Malay Subject, 31:3 (1958) h. 136.

Para pengkaji seperti William R. Roff dan Alfred P. Rubin berpendapat pada dasarnya undang-undang ini berasaskan undang-undang Islam di samping Undang-undang Adat Melayu. Lihat William R. Roff (1967), *The Origins of Malay Nationalis.* Kuala Lumpur: University of Malaya Press, h. 6. dan Alfred P. Rubin (1974) *The International Personality of The Malay Peninsula: A Study of The International law of Imperialism.* Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, h. 7.

3 Liaw Yock Fang (1976), *Undang-Undang Melaka*, The Hague, Netherlands, Fasal 32. Undang-Undang Melaka yang diselenggarakan oleh Liaw Yock Fang mengandungi 44 fasal dan Risalah Hukum Kanun Melaka yang diselenggarakan oleh Ph.S Ronkel mengandungi 27 fasal.

4 *Ibid*, h. 35. Pada hakikatnya peruntukan ini lebih merupakan terjemahan dari kitab-kitab fiqh yang berbahasa Arab, terutamanya kitab fiqh mazhab Syāfi'i seperti Matn al-Ghāyah wa al-Taqrīb karangan Abu Syujā' al-Aṣfihānī. Liaw menjelaskan bahawa sesetengah peruntukan dalam bab mu'amalat dalam Undang-Undang Melaka dinaqal dari ulasan yang dibuat ke atas kitab al-Aṣfihānī oleh Ibn Qāsim al-Ghazzī dalam kitab Fatḥ al-Qarīb dan Ibrahīm al-Bājūrī dalam kitabnya Ḥāsyiyah 'alā Fath al-Qarīb.

5 John E. Kempe & R.O. Winstedt (ed) (Received Disember 1947) "A Malay Legal Digest Compiled for 'Abd al-Ghafur Muhaiyu'al-din Shah Sultan of Pahang 1952-1614 A.D." [1948] *JMBRAS,* Vol. 21 Bhg.1.

6 Meskipun Belanda pernah menjajah negeri-negeri Melayu namun penjajah Belanda tidak campurtangan dalam urusan pentadbiran undang-undang di negeri-negeri Melayu. Rakyat terus dibiarkan mengikut undang-undang yang ada pada masa itu.

undang Inggeris juga turut berkembang sehingga berjaya mempengaruhi undang-undang Islam yang telah menjadi undang-undang asas negeri-negeri Melayu. Kesan dari pengaruh undang-undang Inggeris, maka pelaksanaan undang-undang Islam telah disempitkan hanya kepada hal-hal yang berhubung dengan warisan dan kekeluargaan sahaja.[7] Sehubungan itu, selain dari peruntukan sulh dalam undang-undang zaman Kesultanan Melayu, ia tidak pernah diperuntukkan dalam mana-mana peruntukan undang-undang sehinggalah penggubalan Draf Rang Undang-Undang Acara Mal Mahkamah Syariah Wilayah Persekutuan 1984.[8] Draf undang-undang ini kemudiannya telah diperuntukkan sebagai Kanun Prosedur Mal Syariah 1991 di Selangor dan Ordinan Acara Mal Syariah Syariah 1991 di Sarawak. Sulh telah diperuntukan dalam seksyen-seksyen 87 hingga 93 Acara Mal berkenaan.[9]

Untuk menyelaras serta memastikan keberkesanan pelaksanaan sulh seperti yang diperuntukkan di dalam Acara Mal negeri-negeri,[10] satu Kaedah Tatacara Mal (Sulh) telah didraf oleh Jawatankuasa Teknikal Undang-Undang Syara' dan Sivil Kebangsaan.[11] Kaedah ini digubal mengikut kuasa-kuasa yang diberikan oleh seksyen 247(1) Akta Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1998 Akta 585. Tindakan ini diambil hasil daripada keputusan Mesyuarat Jawatankuasa Pelaksanaan Pelan Tindakan bagi Menanggani Masalah Kelewatan serta Kelemahan Perjalanan Kes-kes Mahkamah Syariah pada Julai 2001. Draf ini kemudiannya dikenali sebagai Kaedah-Kaedah Tatacara Mal (Sulh) Wilayah-Wilayah Persekutuan 1998. Sebagai percubaan, pelaksanaan sulh telah dimulakan di Mahkamah Syariah Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur mulai 17 November 2001.[12] Pemakaian sulh juga telah

---

7 William R. Roff (1967),*op.cit.*, h. 114.

8 Walaupun sulh pernah diamalkan melalui cadangan oleh hakim atau perundingan antara pihak-pihak sama ada melalui atau tanpa Peguam Syarie.

9 Lihat Ahmad Ibrahim (1997), "Acara Mal Syariah" dalam Ahmad Ibrahim (ed) *Pentadbiran Undang-Undang Islam Di Malaysia*. Kuala Lumpur: IKIM, h. 197. Lihat juga seksyen 87 hingga 93 Kanun Prosedur Mal Syariah Selangor 1991 dan Ordinan Acara Mal Syariah Sarawak 1991

10 Seksyen 87 hingga 93 Enakmen Kanun Prosedur Mal Syariah (Selangor) No 7/ 1991 dan ss.87-93 Ordinan Acara Mal Syariah Syariah (Sarawak) (No.7/ 1991) Akta Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1998 (Akta 585) S.94.

11 Bahagian ini ditubuhkan di bawah Jawatankuasa Induk Mengkaji Undang-Undang Syarak dan Sivil Bahagian Hal Ehwal Islam JPM. Lihat Mahmud Saedon (1998) A. Othman (1998) *Institusi pentadbiran Undang-Undang dan Kehakiman Islam*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h. 260.

12 Di Wilayah Persekutuan, sebelum pelantikan Pegawai Sulh dibuat, proses sulh telah dilaksanakan oleh Pendaftar atau Hakim MRS. Menurut Hakim MRS Wilayah Persekutuan

diperluaskan ke negeri-negeri lain mengikut Arahan Amalan No.3 Tahun 2002 JKSM berkenaan "Pemakaian Sulh". [13]

Objektif Pelaksanaan Sulh

Dalam banyak hal, penyelesaian kes melalui proses perbicaraan mengundang berbagai-bagai kekurangan dan kelemahan kepada pentadbiran Mahkamah Syariah sama ada dari segi prosedur perbicaraan, keputusan-keputusan serta tempoh perbicaraan atau jangkamasa sesuatu kes diputuskan. [14]

Jelasnya, matlamat pelaksanaan sulh ialah untuk mengatasi kelemahan-kelemahan ini dan paling utama ialah untuk mempercepatkan proses penyelesaian sesuatu kes dan seterusnya mengurangkan kes-kes tertangguh di mahkamah.

Pengamatan awal membuktikan bahawa semenjak 1/5/2002 apabila prosedur sulh mula beroperasi dan pegawai-pegawai sulh di Mahkamah-mahkamah Syariah di Selangor memulakan tugas sehinggalah 31/512/2003 laporan statistik telah direkodkan dengan pendaftaran sebanyak 2555 kes. Daripada jumlah tersebut, 1748 kes atau 68% berjaya diselesaikan secara sulh, 666 kes atau 26% memilih perbicaraan dan hanya 141 atau 6% daripadanya ditangguhkan. Jelasnya statistik ini menunjukkan kejayaan prosedur sulh dalam mengendalikan kes-kes kekeluargaan.

---

mulai Januari 2002 sehingga 28 Februari 2002, sebanyak lima kes telah dikendalikan. Kes-kes tersebut terdiri daripada tuntutan-tuntutan: Perintah taat, *ta'līq*, ubah perintah, nafkah 'iddah dan tunggakan nafkah dan pengkomitan. Daripada lima kes yang diselesaikan dua tuntutan (perintah taat dan nafkah 'iddah dan tunggakan nafkah) telah berjaya diselesaikan manakala dua kes lagi (ta'liq dan ubah perintah) gagal diselesaikan dan satu kes (pengkomitan) masih dalam proses penyediaan draf terma-terma perjanjian persetujuan bersama. Secara jelasnya, prosedur ini telah dilaksanakan menurut Manual Kerja Sulh yang telah digubal untuk tujuan panduan bagi pegawai-pegawai Sulh. Maklumat terbaru yang diterima Mahkamah Syariah Wilayah Persekutuan telah pun melantik pegawai khusus yang bertaraf jawatan tetap untuk mengendalikan prosedur sulh.

[13] Arahan Amalan No.3/2002 Pemakaian Sulh

[14] Lihat "Kes Tertangguh-Tanggani Dengan Bijak", *Utusan Malaysia* 20/8/02 28/5/01; Mahkamah Syariah Mahkamah Kelas Dua?, *Berita Harian-Edisi Tengah* 23/12/03; "Jakess berjaya Tingkat Prestasi Pengurusan", *Berita Minggu* 27/4/03; "Perlantikan Pegawai Sulh atasi kes tertangguh". *Harian Metro* 9/2/04; "Selesai masalah secara rundingan" *Berita Harian-Ekonomi* 9/10/03; "Negeri Selangor Warta Lima Enakmen Syariah Baru".

Jadual 1: Statistik Kes-Kes Sulh di Mahkamah-Mahkamah Syariah Negeri Selangor Untuk Tempoh Mei 2002 – Disember 2003

Senarai Mahkamah	Baki	Daftar	Selesai		Tangguh
			Berjaya	Bicara	
MTS Selangor	0	300	88	151	61
MRS Shah Alam	0	239	131	83	25
MRS Klang	0	387	348	37	2
MRS Kuala Langat	0	148	121	23	4
MRS Kuala Selangor	0	161	104	53	4
MRS Sabak Bernam	0	111	96	12	3
MRS Petaling Jaya	0	331	215	107	9
MRS Gombak Barat	0	154	102	37	15
MRS Gombak Timur	0	145	87	54	4
MRS Hulu Langat	0	306	258	47	1
MRS Sepang	0	132	106	25	1
MRS Hulu Selangor	0	141	92	37	12
Jumlah	0	2555	1748	666	141

Sumber: Statistik sulh oleh pegawai sulh, Jabatan Kehakiman Syariah Selangor.

Kaedah-Kaedah Tatacara Mal (Sulh) Selangor 2001 [KTM(S)S 2001]

Mengikut kuasa-kuasa yang diberikan oleh seksyen 254 Enakmen Kanun Prosedur Mal Syariah Selangor No. 7 tahun 1991, Negeri Selangor telah mengambil tindakan proaktif dengan mewartakan Kaedah-Kaedah Tatacara Mal Sulh Selangor 2001 [KTM(S)S 2001] pada bulan Disember 2001 mengikut Warta Kerajaan Negeri Selangor Sel. P.U.44. Sungguhpun kaedah penyelesaian secara sulh ini mula berkuatkuasa pada 1 Ogos 2001 akan tetapi ia hanya beroperasi secara rasmi di mahkamah-mahkamah Syariah di seluruh Negeri Selangor hanya pada 1 Mei 2002. Operasi ini bermula dengan perlantikan Pegawai Syariah Gred L3 secara kontrak seramai sepuluh orang oleh Kerajaan Negeri Selangor untuk berkhidmat sebagai

Pegawai Syariah (Sulh) di sembilan buah Mahkamah Rendah Syariah (MRS) di Selangor dan seorang di Mahkamah Tinggi Syariah (MTS) Shah Alam.[15]

Pada peringkat awal, pelaksanaan setiap mahkamah mempunyai seorang Pegawai Sulh yang dilantik atas jawatan Pegawai Syariah gred LS 41 secara kontrak, kecuali di MRS Hulu Selangor yang tidak mempunyai Pegawai Sulh tetapi tugas-tugas mengendalikan majlis sulh dijalankan oleh Pegawai Sulh dari MRS Gombak Barat. Keadaan ini berlaku disebabkan oleh jumlah kes yang terlalu rendah yang dipohon di mahkamah berkenaan, dan pihak pentadbiran berpendapat bahawa tugas-tugas itu boleh dikendalikan secara bersama oleh Pegawai Sulh dari mahkamah lain.[16] Untuk melengkap dan melicinkan lagi proses pengurusan kes, bermula pada tahun 2004 seorang lagi pegawai sulh telah dilantik di MRS Hulu Selangor dan seorang lagi di MT Selangor. Dengan demikian Mahkamah Tinggi Selangor mempunyai dua orang Pegawai Sulh untuk mengendalikan dua Dewan Mahkamah. [17]

Bagi melaksanakan KTM(S)S 2001 satu Manual Kerja Sulh telah digubal untuk digunapakai dan dipatuhi oleh semua Pegawai Sulh. Antara objektif manual kerja ini ialah untuk memperjelas dan menyeragamkan prosedur yang perlu diikuti oleh semua pegawai sulh dalam mengendalikan Majlis Sulh.

Definisi

Kaedah ini dinamakan Kaedah-Kaedah Tatacara Mal (Sulh) Selangor 2001. Oleh kerana terma sulh dalam kaedah ini tidak didefinisikan secara khusus maka seksyen

---

[15] YAA Dato ' Sheikh Ghazali bin Abdul Rahman (2002) "Penyelesaian Kes-kes Kekeluargaan Islam Melalui Manual Kerja Sulh" (Kertas Kerja yang dibentangkan di Seminar Keperluan Manual Mengenai Undang-Undang Keluarga Islam, 3-4 Sept 2002 di IKIM), hh. 6-8. Oleh kerana MTS mempunyai dua dewan dan seorang pegawai sulh tidak mampu menampung ke semua kes-kes yang dikemukakan di kedua-dua dewan tersebut maka bermula tahun 2004 MTS Shah Alam telah melantik seorang lagi pegawai sulh untuk menampung kekurangan tersebut. Oleh yang demikian, MTS sekarang mempunyai dua orang pegawai sulh.

[16] Rujuk "Mahkamah Syariah Selangor Lantik 11 Pegawai Sulh", *Berita Harian* 4/9/2002; "Mahkamah Syariah Selangor Jadi Perintis", *Utusan Malaysia* 16/9/2002. Temubual dengan Pendaftar Mahkamah Tinggi Syariah Selangor pada 11/8/2003 jam 8.30 pagi.

[17] Pegawai Sulh MRS Gombak Barat telah dipindahkan ke MT Selangor dan seorang pegawai yang baru, dilantik di MRS Gombak Barat. Oleh kerana MTS mempunyai dua Dewan,

253(2) Enakmen Kanun Prosedur (Mal) Syariah Selangor 1991 hendaklah dirujuk. Seksyen ini menjelaskan:

> *"Mengenai apa-apa peruntukan yang tidak ada atau tidak diperuntukkan dengan nyata di dalam enakmen ini, Mahkamah hendaklah mengikut Hukum Syarak"*

Dengan lain perkataan, kekurangan yang terdapat dalam peruntukan ini haruslah diatasi dengan rujukan kepada Hukum Syara'.

Penetapan Tarikh Sulh

Menurut Kaedah 3 KTM(S)S 2001, Pendaftar selepas menerima sesuatu saman atau permohonan bagi apa-apa kausa tindakan dan dia berpendapat ada kemungkinan yang munasabah bagi penyelesaian antara pihak-pihak kepada tindakan itu, Pendaftar hendaklah tidak menetapkan tarikh perbicaraan bagi tindakan itu dalam tempoh tiga bulan dan dia hendaklah dengan seberapa segera yang munasabah menetapkan tarikh bagi pihak-pihak yang terlibat untuk mengadakan sulh. Pendaftar juga hendaklah menyampaikan notis kepada pihak-pihak yang berkenaan mengenai tarikh yang telah ditetapkan untuk menjalani proses sulh.

Notis ini disampaikan melalui borang 2 (saman)[18] dengan matlamat supaya pihak-pihak tidak mempunyai alasan untuk menidakkan penyampaiannya. Ini kerana saman mestilah disampaikan kepada pihak-pihak yang berkenaan dan ditandatangani bukti penerimaannya.[19] Jika notis itu dihantar melalui pos, pelbagai kemungkinan boleh berlaku seperti hilang, tidak sampai kepada pihak yang berkenaan atau pihak-pihak sendiri sengaja menafikan penerimaan notis tersebut dengan tujuan melarikan diri dari tuntutan.

Kaedah ini tidak menetapkan masa tertentu bagi pihak-pihak mengadakan sulh dan terpulanglah kepada budi bicara Pendaftar untuk menentukan tarikh yang sesuai bagi pihak-pihak mengadakan sulh. Walau bagaimanapun, Pendaftar haruslah memberi

---

maka dengan hanya seorang pegawai yang ada tidak dapat menampung jumlah kes yang tinggi di kedua-dua Dewan tersebut.

[18] Borang 2 Enakmen Kanun Prosedur Mal Syariah Selangor 1991.

[19] Temubual bersama Pegawai Sulh Mahkamah Tinggi Syariah Selangor pada 26/9/2003 jam 11 pagi.

perhatian kepada piagam mahkamah yang menjanjikan setiap permohonan akan disebut dalam tempoh dua puluh satu hari selepas didaftarkan.[20]

Dalam keadaan ini, seseorang Pendaftar bertanggungjawab memastikan piagam tersebut dapat dilaksanakan dengan jayanya. Dari segi praktiknya Majlis Sulh akan diadakan dalam tempoh dua minggu dari tarikh pendaftaran kes dilakukan.[21]

Dari segi praktiknya, sesuatu kes hanya memerlukan tempoh minimum sehari untuk diselesaikan dalam jarak masa yang kurang dari 2 jam dan ia kadang-kadang melibatkan hanya sekali perjumpaan secara bersama (*joint session*).

Tempoh masa yang singkat ini biasanya melibatkan kes-kes permohonan di bawah seksyen 23, 45 atau 47, di mana pihak-pihak kepada permohonan itu hadir bersama-sama ke mahkamah untuk memfailkan tuntutan. Dalam konteks ini, jika pihak-pihak selepas mendaftarkan kes mereka, bersedia untuk terus mengadakan sulh, maka pada hari yang sama juga majlis sulh diadakan, dan jika majlis sulh berjaya mencapai penyelesaian, pengerusi akan mengemukakannya kepada hakim untuk dikeluarkan perintah penghakiman. Situasi ini juga bergantung kepada ruang masa yang ada semasa pendafaran kes dilakukan.

Untuk melihat secara lebih jelas mengenai tempoh yang diambil bagi menyelesaikan sesuatu kes, kajian telah dilakukan ke atas kes-kes yang telah dituntut untuk diselesaikan secara sulh. Sebagai sampel sebanyak 500 kes telah dipilih secara rawak dari berbagai jenis kes yang diputuskan melalui sulh sepanjang tahun 2002 hingga 2003. Tempoh penyelesaian yang dimaksudkan ialah dari tarikh pendaftaran kes dibuat sehingga tarikh persetujuan tersebut dikemukakan kepada hakim untuk diputuskan sebagai penghakiman berasaskan persetujuan bersama.[22] Jadual 2 di bawah menunjukkan tahun daftaran bagi kes-kes yang dikaji manakala jadual 3 menunjukkan tempoh penyelesaian mengikut jenis-jenis kes yang dipohon.

---

[20] Y.A.A Dato' Sheikh Ghazali b. Abdul Rahman (2002), "Penyelesaian Kes-kes Kekeluargaan Islam melalui Manual Kerja Sulh" (Kertas Kerja Seminar Keperluan Manual Mengenai Undang-Undang Keluarga Islam pada 3 - 4 September 2002 di IKIM, Kuala Lumpur); lihat juga Arahan Amalan No.2 Tahun 2001, Had Masa Sebutan Dan Perbicaraan, Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia.

[21] Temubual dengan Pegawai Sulh MRS Klang pada 25/2/2003 jam 11.30 pagi dan Pegawai Sulh MRS Hulu Langat pada 7/3/2003 jam 8.30 pagi.

[22] Kes-kes ini ialah kes yang diputuskan melalui Majlis Sulh sepanjang Mei 2002 hingga Disember 2003 yang dikumpulkan secara rawak dari MRS Klang, Shah Alam, Kuala Selangor, Sabak Bernam, Gombak Barat, Gombak Timur, Hulu Langat dan Sepang. Begitu

Jadual 2:Tarikh Pendaftaran Kes

Tahun	Bilangan	Peratus
2001	2	0.4
2002	183	36.6
2003	315	63.0
Jumlah	**500**	**100**

Sumber: Borang maklumat kes.

Jadual 3: Tempoh Penyelesaian Mengikut Jenis Kes

Jenis Kes[23]	Tempoh Penyelesaian	Jumlah Kes	Peratus
Poligami S.23	1 bulan	10	2.0
	3 bulan	5	1.0
	5 bulan	1	0.2
	Jumlah	**16**	**3.2**
Pengesahan Cerai S.45	1 bulan	64	12.8
	3 bulan	73	14.6
	5 bulan	13	2.6
	7 bulan	8	1.6
	9 bulan[24]	1	0.2
	Jumlah	**159**	**31.8**
Permohonan Cerai S.47	1 bulan	133	26.6
	3 bulan	97	19.4
	5 bulan	23	4.6
	7 bulan	2	0.4
	9 bulan[25]	1	0.2
	Jumlah	**256**	**51.2**

pun terdapat kes-kes yang didaftarkan sebelum pelaksanaan sulh pada bulan Mei 2002 dan jika hakim berpendapat ada ruang untuk diselesaikan secara sulh maka kes ini juga akan dirujuk kepada Majlis Sulh.

[23] Susunan seksyen bagi jenis-jenis kes ini adalah mengikut peruntukan Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam (Negeri Selangor) 2003.

[24] Kes ini didaftarkan pada tahun 2001 dan ditangguhkan sehinggalah prosedur sulh dilaksanakan. Kes ini kemudiannya dirujuk kepada Majlis Sulh.

[25] *Ibid.*

Sambungan Jadual 3

Jenis Kes	Tempoh Penyelesaian	Jumlah Kes	Peratus
Ta'liq S. 50	1 bulan	1	0.2
	3 bulan	4	0.8
	Jumlah	**5**	**1.0**
Fasakh S.53	1 bulan	-	-
	3 bulan	3	0.6
	Jumlah	**3**	**0.6**
Mut'ah S. 58	1 bulan	-	-
	3 bulan	6	1.2
	5 bulan	-	-
	Jumlah	**6**	**1.2**
Nafkah Isteri S. 60	1 bulan	1	0.2
	3 bulan	3	0.6
	5 bulan	1	0.2
	Jumlah	**5**	**1.0**
Harta Sepencarian S. 122	1 bulan	-	-
	3 bulan	1	0.2
	5 bulan	-	-
	Jumlah	**1**	**0.2**
Nafkah 'iddah S. 66	1 bulan	-	-
	3 bulan	4	0.8
	5 bulan	1	0.2
	7 bulan	1	0.2
	Jumlah	**6**	**1.2**
Ubah Perintah Nafkah S.67	1 bulan	1	0.2
	3 bulan	1	0.2
	Jumlah	**2**	**0.4**
Tunggakan nafkah S.70	1 bulan	1	0.2
	3 bulan	1	0.2
	Jumlah	**2**	**0.4**
Nafkah anak S.73(1)	**1**	2	0.4
	3	12	2.4
	5	6	1.2
	Jumlah	**20**	**4.0**

Sambungan Jadual 3

Jenis Kes	Tempoh Penyelesaian	Jumlah Kes	Peratus
Ubah perintah nafkah anak (S.76)	1 bulan	-	-
	3 bulan	8	1.6
	Jumlah	**8**	1.6
Hadhanah S.82	1 bulan	1	0.2
	3 bulan	-	-
	5 bulan	1	0.2
	7 bulan	1	0.2
	Jumlah	**3**	**0.6**
Pelaksanaan Perintah S .134	1 bulan	3	0.6
	3 bulan	1	0.2
	Jumlah	**4**	0.8
Jumlah		**500**	**100**

Sumber: Borang maklumat kes.

Jadual 3 di atas menunjukkan sebanyak 77 daripada 500 kes yang dikaji atau 15.4 peratus kes yang dikumpulkan ialah kes-kes berkaitan poligami, nafkah anak, mut'ah, nafkah 'iddah, tunggakan nafkah, nafkah isteri, hadhanah, harta sepencarian dan lain-lain. (Kes- kes ini ialah kes yang dituntut secara berasingan dari kes perceraian). Selebihnya iaitu 423 kes atau 84.6 peratus ialah kes-kes berkaitan perceraian (s.45, s.47, s.50 dan s.53). Jadual ini menunjukkan tidak banyak perbezaan tempoh yang diambil untuk menyelesaikan jenis-jenis kes tersebut. Ini bermakna jenis kes yang dituntut tidak memberikan kesan terhadap tempoh yang diambil untuk menyelesaikannya kerana secara purata semua jenis kes iaitu 438 daripada 500 kes yang dikaji atau 87.6 peratus dapat diselesaikan dalam tempoh tiga bulan atau kurang dari tiga bulan.

Jadual 4: Tempoh Penyelesaian bagi 500 kes

Bil	Tempoh Penyelesaian	Jumlah Kes	Peratus
1	1 bulan (1-30 hari)	220	44.0
2	3 bulan (31-90 hari)	219	43.8
3	5 bulan (91- 150 hari)	46	9.2
4	7 bulan (151-210 hari)	13	2.6
5	9 bulan (211-270 hari)	2	0.4
Jumlah		**500**	**100**

Sumber: Borang maklumat kes.

Secara kesimpulannya, Jadual 4 menunjukkan dari 500 kes yang dikaji, 220 atau 44.0 peratus daripadanya mengambil masa antara sebulan atau kurang dari sebulan untuk diselesaikan, malah kajian ini mendapati terdapat banyak kes-kes yang diselesaikan dalam tempoh sehari sehingga tujuh hari.[26] 219 daripadanya atau 43.8 peratus diselesaikan dalam tempoh tiga bulan dan kebanyakannya diselesaikan kurang dari tiga bulan[27] dan hanya 61 atau 12.2 peratus kes yang mengambil masa lebih dari tiga bulan untuk diselesaikan [28]

Suatu yang agak menarik ialah, kajian ini juga menunjukkan tuntutan perceraian yang juga melibatkan beberapa tuntutan lain seperti nafkah 'iddah, mut'ah dan harta sepencarian yang menurut amalan biasa dikemukakan secara berasingan dan memakan masa perbicaraan dalam tempoh yang agak lama telah dapat diselesaikan dalam tempoh beberapa jam sahaja.[29]

Dalam kes sulh, Mahkamah Rendah Syariah Klang [30] yang dikemukakan di bawah seksyen 47 EUKIS 4/84 dan melibatkan tuntutan nafkah anak, hak penjagaan dan hak lawatan yang berbangkit dari pemohonan perceraian. Kes ini telah didaftarkan di

---

[26] Sebagai contoh kes-kes yang bernombor 10005-011-21/03, 10005-055-43/03; 10006-055-18/02; 10006-011-1/03; 10006-055-6/03; 10006-055-1/03; 10006-011-3/03; 10003-054-153/02; 10003-054-154/02; 10003-055-102/02; 10003-055-105/02; 10003-054-116/02; 10003-054-115/02; 10006-055-6/03.

[27] Sebagai contoh kes-kes yang bernombor 10006-054-10/03; 10006-024-1/03;10006-024-06-03; 10008-055-45/02; 10008-055-38/02; 10008-054-66/02; 10003-054-112/02; 10003-055-122/02, 10003-055-124/02; 10011-024-2/02; 10011-036-2/01; 10011-055-11/03; 10011-055-50/03.

[28] Seperti kes-kes bernombor 10003-055-12/02, 10003-055-29/02, 10003-055-33/02, 10008-054-100/03, 10008-055-144/03, 10006-055-07/03, 10006-054-25/02, 10006-028-02/02, 10006-054-34/02, 1005-024-09/03, 1002-055-97/03, 10002-055-186/03, 10002-055-52/02, 10002-024-1/03,10002-054-68/03, 10002-054-74/03, 10002-055-20/03, 10008-024-25/03, 10008-054-97/03, 10008-054-109/03, 10008-055-151/03, 10010-055-66/03, 10006-055-17/02, 10006-028-07/02.

[29] Temubual dengan Pegawai Sulh MRS Klang 25/2/2003 jam 11.30 pagi. Antara contoh kes-kes tuntutan sampingan yang diselesaikan bersama-sama kes perceraian ialah kes-kes bernombor 10005-054-10/03, 10003-054-29/03, 10003-055-33/03, 10003-055-26/03, 10003-055-35/03, 10003-055-36/03, 10003-05540/03, 10003-055-49/03, 10003-055-51/03, 10003-055-27/03, 10006-055-21/0210003-054121/02, 10003-055-122/02,10003-054-86/02, 10003-055-87/02, 10005-055-79/0210011-055-37/02, 10011-055-55/02, 10006-055-21/02, 10006-054-6/03, 10006-055-18/02, 10010-055-69/03. Secara jelasnya, kesemua tuntutan perceraian mempunyai tuntutan sampingan yang diselesaikan secara bersama.

[30] Kes Mal bil 10003-055-03/105 MRS Klang.

Mahkamah pada 14 Ogos 2002 dan diselesaikan melalui proses sulh pada tarikh yang sama iaitu pada 14 Ogos 2002 dan dikeluarkan sebagai satu perintah Mahkamah juga pada tarikh 14 Ogos 2002.

Begitu juga dalam kes sulh [31] yang dikemukakan di bawah seksyen 56 EUKIS 4/84 dan melibatkan tuntutan mengenai mut'ah, nafkah anak, hak jagaan anak dan hak lawatan. Kes ini telah didaftarkan pada 27 Julai 2002, menjalani sesi sulh pada 31 Julai 2002 dan telah dikeluarkan sebagai satu perintah Mahkamah pada tarikh 31 Julai 2002. Mengikut sulh yang dicapai pihak defendan telah bersetuju untuk:

1. Membayar mut'ah sebanyak RM4000 dengan dua kali ansuran;
2. Membayar nafkah anak sebanyak RM250 sebulan;
3. Hak jagaan anak diserahkan kepada plaintif (ibu) dan hak lawatan diberikan kepada defendan (bapa) pada masa-masa yang munasabah dengan syarat dimaklumkan kepada ibu terlebih dahulu; dan
4. Atas persetujuan bersama juga, pihak plaintif tidak akan membuat apa-apa tuntutan lain selepas ini dan tidak akan menghalang defendan dari melawat anak.

Pada kebiasaannya, apabila persetujuan sulh telah dicapai dan ditandatangani ia akan dibawa terus ke hadapan hakim untuk dikeluarkan sebagai perintah hukuman berasaskan persetujuan. Namun, terdapat kes-kes yang meskipun telah mencapai keputusan sulh dan telah ditandatangani oleh pihak-pihak, tetapi berlaku penangguhan untuk dikeluarkan perintah hukuman berasaskan persetujuan.

Situasi ini berlaku kerana beberapa faktor, antara yang utama ialah hal-hal pentadbiran seperti ketiadaan hakim semasa kes tersebut ditandatangani, salah satu pihak tidak hadir, atau terdapat pindaan terhadap persetujuan yang ditandatangani. Selain itu terdapat pihak-pihak yang memohon untuk menangguhkannya ke suatu masa yang lain bagi memastikan mereka benar-benar bersedia dengan keputusan itu.[32]

---

[31] Kes Mal bil. 10003-016-3/02 MRS Klang.

[32] Temubual dengan Pegawai Sulh MRS Kuala Selangor pada 6/11/03 jam 8.30 pagi, Pegawai Sulh MRS Klang pada 25/02/03 jam 11.30 pagi dan Pegawai Sulh MRS Gombak Barat pada 1/4/03 jam 12 tengahari.

Ketidakhadiran Pihak-Pihak ke Majlis Sulh

Jika mana-mana pihak yang telah disampaikan notis tidak hadir pada hari yang ditetapkan, ketidakhadiran itu dianggap sebagai suatu penghinaan kepada mahkamah.[33] Pada amalannya, tindakan pihak-pihak akan dianggap menghina mahkamah apabila diberikan notis sebanyak tiga kali untuk hadir ke Majlis Sulh.[34] Namun demikian, berdasarkan laporan, belum ada kes-kes yang dikategorikan sebagai menghina mahkamah. Meskipun tidak ada catatan tentang kes-kes tersebut, ini tidak bermakna bahawa kes-kes sedemikian tidak berlaku, cuma mahkamah tidak mengambil tindakan tersebut atas beberapa alasan, antaranya:

a) sulh ialah proses yang berbentuk sukarela, oleh yang demikian pihak-pihak tidak perlu dipaksa untuk hadir; dan
b) Mahkamah beranggapan bahawa pihak-pihak sememangnya tidak bersedia untuk menyelesaikan kes secara sulh. Oleh kerana itu, apabila pihak-pihak atau salah satu pihak tidak hadir, mahkamah mengklasifikasikan kes itu sebagai gagal dan prosiding seterusnya hendaklah dijalankan.[35]

Keanggotaan Dalam Majlis Sulh

Sulh hendaklah diadakan dalam suatu Majlis yang dihadiri oleh kedua-dua belah pihak dan ia hendaklah dipengerusikan oleh Pendaftar atau mana-mana pegawai mahkamah yang dilantik oleh Ketua Hakim Syar'ie bagi maksud itu.[36] Dalam konteks ini, proses sulh akan dikendalikan oleh pegawai khusus yang dilantik oleh mahkamah sebagai pengerusi dan di Selangor pengerusi ini dikenali sebagai Pegawai Sulh. Hanya pegawai sulh dan pihak-pihak bertikai sahaja yang dibenarkan untuk berada di dalam majlis sulh. Jika pihak-pihak mengupah peguam untuk mengendalikan kes, mereka hanya dibenarkan untuk mendapatkan pandangan kedua dari peguam apabila selesai Majlis Sulh, iaitu sebelum menandatangani perjanjian. Peguam tidak dibenarkan mewakili pihak-pihak semasa sesi sulh.

---

[33] Kaedah 3 (a)(b)(c), & 4 KTM(S)S 2001 2001.
[34] Temubual dengan Pegawai Sulh MRS Klang pada 25/02/03 jam 11.30 pagi.
[35] Temubual denganPegawai Sulh Mahkamah Tinggi Syariah Shah Alam pada 26/9/2003 jam 10 pagi.
[36] Kaedah 5 (1) KTM(S)S 2001.

Pengerusi Majlis Sulh

Sulh dipengerusikan oleh seorang pengantara yang dilantik khusus oleh pihak mahkamah dan dikenali sebagai Pegawai Sulh. Seramai sepuluh orang telah dilantik secara kontrak untuk memegang jawatan sebagai Pegawai Sulh di sembilan buah Mahkamah Rendah Syariah dan seorang di Mahkamah Tinggi Syariah Selangor.[37] Daripada 10 orang Pegawai Sulh tersebut didapati 7 orang daripada mereka adalah lelaki dan tiga orang adalah wanita.

Kajian juga menunjukkan jantina lelaki lebih diutamakan untuk dilantik sebagai Pegawai Sulh. Kecenderungan untuk memilih pegawai dari kalangan jantina lelaki ini berkemungkinan kerana mereka juga boleh ditauliahkan sebagai hakim dan ini memberikan faedah yang besar terhadap pentadbiran mahkamah.

Meskipun telah ada cadangan supaya hakim wanita dilantik di Mahkamah-mahkamah Syariah di Malaysia, namun dari segi amalannya ia masih lagi boleh dipertikaikan kerana dalam proses pentauliahan pegawai sulh sebagai hakim, pegawai-pegawai sulh wanita tidak ditauliahkan sebagai hakim.[38]

Kompetensi Pegawai Sulh

Daripada jumlah sepuluh orang, enam orang atau 60% daripada mereka berkelulusan Ijazah Sarjana Muda Syariah dari Universiti Kebangsaan Malaysia, seorang atau 10% berkelulusan Ijazah Sarjana Muda Syariah dan Undang-Undang dari Universiti Malaya, seorang atau 10% berkelulusan Ijazah Sarjana Muda Syariah dan Pengajian Islam dari Universiti Mu'tah, Jordan, seorang atau 10% berkelulusan Ijazah Sarjana Muda Syariah dari Universiti al-Azhar dan seorang atau 10% berkelulusan Sarjana Muda Undang-Undang UIAM (LLB) dan Sarjana Muda Undang-Undang Syariah UIAM (LLBS). Pernyataan ini menunjukkan semua pegawai mempunyai kelayakan ikhtisas dalam bidang Syariah sama ada dari dalam dan luar negara. [39]

---

[37] Setakat kajian ini dibuat, hanya 10 orang pegawai yang dilantik tetapi pada tahun 2004 dua orang pegawai sulh yang baru telah dilantik manakala 2 orang pegawai sulh yang lama telah dilantik ke jawatan hakim dua di MRS Shah Alam dan di MRS Hulu Langat.

[38] Lihat 1 (b) dan 2, Pekeliling Ketua Hakim Syarie 9/2002 Bidang kuasa Pegawai Sulh (Hakim).

[39] Borang maklumat Pegawai Sulh.

Dari segi pemantapan profesion ini untuk jangkamasa panjang, hanya seorang pegawai atau 10% yang melanjutkan pengajian pada peringkat ijazah lanjutan (Sarjana Syariah dan Undang-Undang Universiti Malaya).[40]

Dari segi kelayakan profesional menunjukkan bahawa 2 orang pegawai atau 20% tidak mempunyai kelayakan profesional[41] manakala 7 pegawai mempunyai kelayakan profesional dalam Diploma Pentadbiran Kehakiman dan Guaman Islam UKM dan seorang pegawai mempunyai Diploma Undang-Undang Pentadbiran Kehakiman Islam (DAIJ) UIAM.

Oleh kerana jawatan ini baru diwujudkan, kebanyakan pegawai yang dilantik merupakan mereka yang masih junior dan baru. Dari segi pengalaman kerja, sebelum menjawat jawatan ini, majoriti pegawai tidak berada dalam profesion berkaitan, kecuali tiga dari pegawai, memiliki Sijil Amalan Guaman Syār'i dari Wilayah Persekutuan, Selangor dan Negeri Sembilan dan pernah menjadi Peguam Syar'ie di negeri-negeri tersebut. Profesion sebagai Peguam Syār'i bagaimanapun banyak membantu pegawai untuk memahami tugas-tugas pengantaraan.

Pada prinsipnya, persetujuan sulh di Mahkamah Syariah dicapai menerusi proses mediasi atau pengantaraan dan pada asasnya pegawai-pegawai ini telah diberikan latihan mengenai kemahiran pengantaraan pada peringkat awal perlantikan. Namun demikian setakat kajian ini dilakukan belum ada latihan-latihan lanjutan dianjurkan untuk memantapkan lagi profesion sebagai pengantara atau lain-lain kemahiran yang berkaitan.

Peranan Pengerusi/Pegawai Majlis Sulh

Pengerusi dalam Majlis ini berperanan sebagai pengantara yang bertanggungjawab membantu pihak-pihak berunding untuk mencapai penyelesaian dalam perkara-perkara yang dipertikaikan. Ini bermakna penyelesaian pertikaian dilakukan secara sukarela berasaskan persetujuan pihak-pihak sendiri dan Pegawai Sulh atau Pengerusi tidak boleh memaksa pihak-pihak untuk menerima penyelesaian.[42] Secara khususnya, tugas seorang pengerusi boleh dijelaskan seperti berikut:

---

[40] Setakat kajian ini dilakukan.

[41] Sedang mengikuti kusus Diploma Pentadbiran Kehakiman dan Guaman Islam UKM.

[42] Bab 3 (d) Manual Kerja Sulh Mahkamah Syariah Negeri Selangor.

1.Mendengar dan Mengambil Keterangan

Dalam proses mencapai penyelesaian, Pengerusi hendaklah memberi peluang kepada pihak-pihak untuk didengar keterangannya dan dia juga boleh mengambil keterangan daripada pihak-pihak itu, menerima apa-apa dokumen yang dikemukakan dan jika difikirkan perlu, pengerusi boleh menangguhkan Majlis sulh dari masa ke semasa.[43]

2. Bersikap Adil Dan Berkecuali

Pegawai/Pengerusi Majlis Sulh dalam menjalankan tugasnya hendaklah sentiasa bersikap adil dalam memberikan peluang kepada pihak-pihak untuk mengemukakan pandangan, tidak bersifat berat sebelah (*impartial*) atau menyebelahi mana-mana pihak dalam proses penyelesaian tersebut.[44] Dia juga hendaklah sentiasa berkecuali (*neutral*) dalam erti tidak mempunyai apa-apa hubungan dengan pihak-pihak bertikai.[45] Keperluan-keperluan ini adalah penting untuk menjamin keadilan terhadap keputusan yang bakal dibuat.

3. Merahsiakan Segala Maklumat

Sebagai orang tengah yang diamanahkan untuk menyelesaikan pertikaian tersebut, Pegawai/Pengerusi Sulh hendaklah merahsiakan segala perkara yang dibangkitkan dalam Majlis Sulh. Pengerusi tidak boleh mendedahkannya kepada mana-mana pihak,

---

43 Kaedah 5(3) Kaedah-Kaedah Tatacara Mal Sulh Selangor 2001.

44 Untuk mengelakkan bias terhadap mana-mana pihak dalam pertikaian tersebut fail-fail asal yang mengandungi pernyataan atau fakta kes (contohnya jika kes itu telah melalui proses perbicaraan dan ditangguhkan untuk suatu tempoh yang agak lama atau hakim dalam proses perbicaraan mendapati ada kemungkinan untuk mencapai sulh) tidak akan dikemukakan kepada Pegawai Sulh. Pegawai Sulh hanya akan mendapatkan pandangan awal tentang sesuatu kes melalui pertemuannya dengan pihak-pihak tanpa merujuk kepada fail induk. Temubual dengan Pegawai Sulh di MRS Klang, 25/2/2002 jam 11.30 pagi, Pegawai Sulh di MRS Petaling pada 28 Februari 2002 jam 10 pagi, Pegawai Sulh di MRS Kajang pada 7/3/2002 jam 9.30 pagi dan Pegawai Sulh di MRS Gombak Barat (Kuang) pada 21/4/2002 jam 12 tengahari.

45 Perkara 8(i)(ii) Kod Etika Pegawai Sulh Mahkamah Syariah Negeri Selangor.

termasuklah Mahkamah selepas Majlis Sulh selesai sama ada sulh berjaya atau tidak, kecuali setakat mana yang dibenarkan oleh KTM(S)S 2001.[46]

Pihak-Pihak Yang Bertikai

Di dalam Majlis sulh, pihak-pihak hendaklah hadir sendiri dan tiada Peguam Syar'ie dibenarkan hadir atau bertindak bagi mana-mana pihak. Pihak-pihak tidak boleh diwakili oleh seorang lain tanpa kebenaran Pengerusi.[47] Meskipun begitu, pihak-pihak dibenarkan merujuk kepada peguam syar'ie untuk mendapatkan pandangan dan nasihat mereka atas keputusan yang dicapai di dalam Majlis sulh.

Bentuk-Bentuk Persetujuan/Perjanjian

Jika kedua-dua pihak telah mencapai persetujuan untuk menyelesaikan tindakan / kes itu, maka:

a) Secara keseluruhan atau sepenuhnya Pengerusi atau Pegawai Sulh hendaklah menyediakan satu draf perjanjian penyelesaian yang merangkumi semua isu yang dipertikaikan atau

b) Pihak-pihak bersetuju menyelesaikan sebahagian besar pertikaian mereka dan rela mengugurkan perkara yang selebihnya, Pengerusi Majlis Sulh hendaklah menyediakan draf persetujuan merangkumi perkara-perkara yang telah dipersetujui atau

c) Jika kedua-dua pihak secara sukarela menyelesaikan sebahagian dari pertikaian mereka sahaja, manakala perkara selebihnya tidak mahu digugurkan, pegawai sulh boleh menyediakan draf perjanjian penyelesaian merangkumi perkara-perkara yang telah dipersetujui;

d) Mengenai perkara yang selebihnya yang masih dipertikaikan, andainya masa untuk sesi sulh tidak ada lagi ataupun pihak-pihak tidak mahu meneruskan sesi sulh (walaupun masa masih ada) atau jika Majlis Sulh itu tidak dapat mencapai apa-apa persetujuan, Pegawai Sulh/Pengerusi Majlis Sulh hendaklah merujuk perkara tersebut kepada Pendaftar untuk dibawa terus ke Mahkamah untuk dibicarakan.

---

[46] Bab 10 Manual Kerja Sulh Mahkamah Syariah Negeri Selangor dan Perkara 8 (iii) Kod Etika Pegawai Sulh Mahkamah Syariah Negeri Selangor.

[47] Kaedah 5(2) KTM(S)S 2001.

Ketika melaporkan perkara ini kepada Mahkamah, Pengerusi boleh melampirkan apa-apa nota yang dicatatnya dan boleh membuat apa-apa cadangan yang difikirkannya patut berkenaan tuntutan itu.[48]

Kes Diserahkan Kembali

Keredhaan ialah asas utama kepada penyelesaian secara sulh. Meskipun pihak-pihak sememangnya digalakkan untuk mengadakan sulh tetapi mereka tidak boleh dipaksa untuk menerima penyelesaian secara sulh. Pihak-pihak berhak untuk tidak bersetuju terhadap perkara-perkara yang dirundingkan dan menolak penyelesaian tersebut.

Dalam hal ini, KTM(S)S 2001 memperuntukkan sekiranya penyelesaian sepenuhnya tidak dapat dicapai tetapi kedua-dua pihak bersetuju menyelesaikan sebahagian sahaja dari perkara yang dipertikaikan, Pegawai Sulh/Pengerusi Majlis Sulh perlulah memastikan adakah pihak-pihak mahu perkara-perkara yang dipersetujui itu direkodkan dalam satu perjanjian, manakala selebihnya diserahkan kembali kepada Mahkamah untuk dibicarakan ataupun keseluruhan kes itu diserahkan kembali untuk perbicaraan.[49]

Mahkamah yang menerima laporan (tentang perkara-perkara yang tidak dapat diselesaikan) hendaklah menetapkan tarikh perbicaraan (*hearing*) bagi meneruskan prosiding bagi menyelesaikan kes itu.[50] Tempoh masa untuk meneruskan prosiding ini tidak ditentukan. Meskipun begitu, mahkamah sepatutnya mematuhi Arahan Amalan Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia No.2 Tahun 2001 yang menetapkan kes-kes hendaklah didengar dalam tempoh tiga minggu atau 21 hari selepas kes difailkan dan tempoh penyelesaian kes tersebut ialah 30 hari.[51]

Pindaan Draf Perjanjian

Persetujuan yang dicapai melalui kaedah sulh sepatutnya merupakan suatu yang telah difikir serta dipertimbangkan secara teliti dan berhati-hati. Pihak-pihak mestilah telah

---

48 Kaedah 7 KTM(S)S 2001 dan Manual Kerja Sulh Mahkamah Syariah Negeri Selangor Bab 5 (c) (d) (e)

49 Manual Kerja Sulh Mahkamah Syariah Negeri Selangor Bab 9 (a).

50 Kaedah 8 KTM(Ṣ) S 2001.

51 Dengan syarat segala kehendak kes dipatuhi dan prosiding kes berjalan lancar.

berpuashati terhadap perkara-perkara yang telah dipersetujui sebelum menandatanganinya. Ini kerana ia akan mengikat mereka kepada perjanjian tersebut setelah ditandatangani. Oleh yang demikian, selagi perjanjian tersebut belum ditandatangani ia tidak akan dianggap muktamad dan pihak-pihak berhak mengubah mana-mana terma yang difikirkan patut.

Dalam konteks ini, jika kedua-dua pihak telah mencapai persetujuan untuk menyelesaikan tindakan itu, keseluruhan atau sebahagian, Pengerusi hendaklah menyediakan draf perjanjian atau persetujuan terhadap perkara-perkara yang telah dipersetujui dan mengemukakan kepada pihak-pihak untuk diteliti, disahkan serta ditandatangani.[52] Walau bagaimanapun, Pegawai Sulh atau Pengerusi Majlis Sulh boleh membenarkan mana-mana pihak merujuk kepada peguam masing-masing draf perjanjian penyelesaian untuk mendapatkan pandangan kedua daripada Peguam Syar'ie sebelum ditandatangani.[53]

Dalam hal ini, pihak-pihak masih mempunyai peluang untuk mengubah draf perjanjian tersebut kerana ia belum ditandatangani, namun pihak-pihak dinasihatkan supaya tidak melakukannya atas pengaruh orang lain.

Penghakiman Berasaskan Persetujuan

Draf Perjanjian Penyelesaian yang telah dipersetujui hendaklah ditandatangani di hadapan Pengerusi/Pegawai Sulh dan Pegawai Sulh hendaklah memastikan bahawa perjanjian penyelesaian itu tidak mengandungi apa-apa terma yang bertentangan dengan Hukum Syara' dan Undang-undang Negeri.[54] Draf itu kemudiannya hendaklah disampaikan oleh Pegawai Sulh/Pengerusi kepada Mahkamah untuk direkodkan sebagai penghakiman berasaskan persetujuan.[55] Seperti yang dijelaskan sebelum ini, penghakiman seumpama ini tidak boleh diketepikan atas permohonan satu pihak dan catatan penyelesaian secara sulh. Ini adalah menjadi pembelaan *res judicata* kepada prosiding kemudiannya.

---

[52] Kaedah 6 KTM(S)S 2001.

[53] Bab 8(d) Manual Kerja Sulh Mahkamah Syariah Negeri Selangor 2001.

[54] Bab 8 (c) Manual Kerja Sulh Mahkamah Syariah Negeri Selangor 2001.

[55] Kaedah 6 KTM(S)S 2001 dan Bab 8 (e) Manual Kerja Sulh Selangor 2001.

Implikasi Kepada Pembatalan (Tarik Balik) Persetujuan Sulh

Berdasarkan peruntukan Kaedah 6 KTM(S) Selangor, perjanjian sulh yang telah ditandatangani tidak akan mengikat pihak-pihak sehinggalah Mahkamah mengeluarkan suatu perintah penghakiman berasaskan persetujuan. Menurut amalan, apabila perjanjian tersebut dibawa ke hadapan hakim untuk dikeluarkan sebagai perintah, maka hakim akan mengemukakan soalan kepada pihak-pihak sama ada benar-benar bersetuju terhadap perjanjian yang telah dibuat oleh mereka semasa sesi sulh.[56]

Dalam hal ini, pihak-pihak masih mempunyai peluang untuk tidak bersetuju terhadap perjanjian persetujuan yang telah ditandatangani dan berhak menarik balik persetujuan itu. Dalam konteks ini, sulh tersebut dilihat sebagai suatu perjanjian yang tidak mempunyai kuasa mengikat atau tidak dianggap muktamad sehingga pihak-pihak berhak untuk menarik balik persetujuan sebelum Mahkamah/Hakim mengeluarkan perintah persetujuan.

Dalam kes tuntutan perceraian di bawah seksyen 47,[57] plaintif (isteri) telah hadir ke mahkamah bagi mendaftarkan permohonan perceraian melalui borang 6 EUKIS 1984 dan turut memfailkan saman terhadap defendan. Oleh kerana kedua-dua pihak telah bersetuju untuk bercerai dan bersetuju untuk menyelesaikan tuntutan-tuntutan yang berkaitan dengan perceraian secara sulh, Pendaftar kemudiannya telah merujuk kes tersebut kepada Majlis Sulh bagi tujuan penyelesaian. Majlis Sulh yang pertama telah diadakan pada 7 Jun 2002 dan dihadiri oleh kedua-dua pihak. Setelah melalui perbincangan dalam majlis tersebut pihak-pihak telah mencapai persetujuan atas perkara-perkara berikut:

1) Hak penjagaan anak akan diberikan kepada plaintif;
2) Had waktu lawatan anak-anak tidak akan ditentukan. Kebenaran hanya akan diberi melalui persetujuan defendan;
3) Harta Sepencharian berjumlah RM20,000 akan diberikan kepada plaintif secara ansuran, pembayaran akan dibuat melalui akaun bank. Jumlah tersebut akan diselesaikan dalam tempoh empat tahun dengan minimum ansuran sebanyak RM 300 sebulan; dan

---

56 Kenyataan ini turut diakui oleh Pegawai Sulh Mahkamah Tinggi Syariah Tuan Mohamad Ridzuan bin Zainudin di mana menurut beliau, pihak-pihak berhak untuk tidak bersetuju terhadap persetujuan yang dicapai dalam Majlis Sulh meskipun ia sudah sampai di peringkat penghakiman (sebelum hakim mengeluarkan perintah).

57 Kes Mal Bil 10005-055-74/2002 MRS Hulu Langat; Lihat juga kes *mal* bil 10005-055-184/2002.

4) Plaintif bersetuju untuk tidak mengemukakan lain-lain tuntutan selain dari perkara di atas.

Plaintif dan defendan telah hadir ke mahkamah pada 17 Jun 2002 dan setelah sebutan dibacakan, hakim telah membenarkan perceraian diantara plaintif dan defendan. Hakim kemudiannya telah merujuk pihak-pihak kepada persetujuan yang telah dicapai semasa sesi sulh. Ketika itu, plaintif telah menyatakan ketidaksetujuannya terhadap perjanjian tersebut. Manakala defendan tetap menyatakan bahawa perjanjian itu adalah sah. Hakim seterusnya memerintahkan pihak-pihak menjalani sesi sulh semula. Mereka telah hadir di hadapan Pegawai Sulh pada tarikh yang sama namun Majlis tersebut telah ditangguhkan pada tarikh berikutnya.

Majlis sulh telah diadakan semula pada 19 Julai 2002 dengan kehadiran kedua-dua pihak. Di dalam Majlis Sulh yang diadakan plaintif telah menarik balik sulh yang telah dibuat dahulu, namun defendan tetap berpendapat bahawa keputusan tersebut adalah sah. Pegawai sulh telah meminta kedua-dua pihak berbincang semula, namun pihak-pihak kemudiannya bersetuju untuk membatalkan persetujuan sulh yang telah dibuat dahulu. Pihak-pihak akhirnya telah memfailkan tuntutan-tuntutan selepas perceraian secara berasingan. Persoalannya kenapakah pihak-pihak diberikan ruang untuk menarik balik persetujuan semasa prosiding penghakiman? Apakah status persetujuan atau perjanjian yang telah dibuat semasa sesi sulh?

Hakikatnya, meskipun sulh ialah suatu bentuk persetujuan yang dibuat secara sukarela dan pihak-pihak boleh, sama ada bersetuju atau tidak terhadap keputusan tersebut, tetapi ia haruslah dijelaskan, bahawa ketidaksetujuan itu hendaklah tidak berlaku selepas perjanjian ditandatangani. Dengan kata lain, apabila persetujuan tersebut telah dipersetujui dan telah ditandangani pihak-pihak tidak boleh sama sekali menarik balik persetujuan tersebut. Adalah suatu yang amat bersalahan apabila konsep "sulh berasaskan reda meredhai/sukarela" ditafsirkan sebagai pihak-pihak boleh menarik balik persetujuan tersebut meskipun selepas dipersetujui dan ditandatangani, tetapi belum dikeluarkan sebagai suatu perintah penghakiman berasaskan persetujuan.[58]

Dalam konteks yang lain, jika sesi atau kaedah yang dilalui dikenali sebagai mediasi atau konsiliasi atau apa juga nama sekalipun dan persetujuan tersebut diklasifikasikan sebagai sulh, maka fiqh telah menentukan bahawa, apabila pihak-pihak telah mencapai

---

[58] Konsep ini difahami oleh semua pegawai sulh dan hakim-hakim berdasarkan peruntukan dalam KTM(S)Sel.2001.

sulh, salah satu pihak tidak boleh memfasakhkan persetujuan tersebut kecuali jika kedua-duanya bersetuju untuk membatalkannya. Jika sulh telah dimeterai atau akad sulh telah berlaku (meskipun secara bertulis) ia akan mengikat pihak-pihak dengan sendirinya meskipun belum dibawa ke hadapan hakim untuk disahkan (*endorsement*).

Oleh yang demikian, jika persetujuan/perjanjian yang dimeterai itu disebut sebagai sulh tetapi implikasi kepada perjanjian itu tidak menepati konsep sulh yang sebenarnya, justeru adalah suatu yang tidak tepat jika ia dianggap sebagai sulh.

Meskipun persetujuan yang dicapai semasa sesi sulh tidak akan mengikat pihak-pihak kecuali setelah perintah mahkamah dikeluarkan, namun amalan ini tidak sepatutnya dijadikan ruang oleh pihak-pihak untuk menarik balik persetujuan yang telah dibuat semasa sesi sulh. Mahkamah juga sepatutnya tidak membuka ruang bagi pihak-pihak untuk menarik balik persetujuan tersebut, kerana ia seperti melakukan kerja yang sia-sia (*fruitless*) malah ia secara jelas menunjukkan pengabaian terhadap prinsip-prinsip yang telah ditentukan oleh syara' selain dari menjejaskan kewibawaan Majlis Sulh, keputusan serta pegawai yang mengendalikannya.

Meskipun kes-kes sebegini tidak banyak direkodkan dan ia bukanlah suatu yang lazim, namun ia tidak bermakna bahawa kes ini tidak berlaku atau tidak boleh berlaku. Dalam hal ini, tindakan yang lebih tegas perlu dilakukan untuk menentukan bahawa keputusan yang dicapai semasa sesi sulh dihormati dan dipatuhi.

Pihak-pihak sepatutnya dijelaskan bahawa keputusan yang dicapai semasa sesi sulh adalah muktamad, selain dari ianya tidak boleh dirayu, ia juga tidak boleh ditarik balik. Oleh yang demikian, keputusan yang dicapai oleh pihak-pihak adalah suatu yang telah diamati dengan sebaik-baiknya, difikirkan secara teliti, rasional serta bertanggungjawab dan bukannya keputusan yang didapati secara separuh masak, terdesak dan tanpa pertimbangan yang sewajarnya. Dengan demikian, persoalan tarik balik atau membatalkan persetujuan tidak akan timbul. Pihak-pihak juga perlu diperingatkan tentang keperluan mematuhi janji yang telah dimeterai dan kemurkaan Allah s.w.t terhadap mereka yang mengingkari janji yang dibuat.

Suatu yang agak menarik mengenai latar belakang kes ini ialah plaintif sebenarnya bersetuju atas perkara-perkara tersebut (1, 2, 3 & 4) kerana desakan yang kuat untuk bercerai. Dengan lain perkataan, plaintif tidak akan diceraikan oleh suaminya kecuali bersetuju terhadap perjanjian itu. Plaintif dalam hal ini tidak mempunyai pilihan lain untuk mencapai matlamatnya kecuali bersetuju atas perkara-perkara tersebut meskipun pada dasarnya beliau terpaksa berbuat demikian. Sesungguhnya tindakan ini boleh dielakkan jika persetujuan yang dibuat menepati kehendak syarak dan benar-benar

atas kerelaan kedua-dua pihak. Dengan demikian, tidak timbul soal tidak puas hati dan tarik balik persetujuan tersebut.

Kes-kes yang diputuskan di bawah prosedur sulh

Secara prinsipnya, kaedah ini tidak menggariskan jenis-jenis kes yang boleh diselesaikan melalui sulh. Oleh yang demikian, rujukan hendaklah dibuat kepada seksyen 253(2) EKPMSS 1991 yang memperuntukkan:

> *"Mengenai apa-apa perkara yang tidak ada, atau tidak diperuntukkan dengan nyata di dalam Enakmen ini, Mahkamah hendaklah mengikut Hukum Syara'."*

Dalam hal ini, hadis Rasulullah s.a.w yang menyebut: "Sulh. antara orang-orang Islam adalah harus, kecuali sulh yang mengharamkan sesuatu yang halal atau yang menghalalkan sesuatu yang haram." Islam telah menggariskan sempadan antara sulh yang sah dan yang batal. Dengan erti lain, hadis ini telah menggariskan panduan bagi pemakaian sulh daripada kes-kes yang berbangkit. Para juris juga telah menggariskan beberapa syarat untuk mengharuskan sesuatu kes diselesaikan melalui kaedah sulh, umpamanya suatu hak yang hendak disulh mestilah dimiliki sepenuhnya oleh pihak-pihak yang menganjurkan sulh.

Begitupun, risalah (*pamphlet*) sulh yang diterbitkan oleh Mahkamah Syariah Negeri Selangor mencatatkan, di antara kes-kes yang boleh diputuskan menerusi prosedur sulh ialah kes-kes:

1) Tuntutan kerana melanggar janji untuk berkahwin/pertunangan; dan
2) Tuntutan-tuntutan berbangkit dari suatu perceraian seperti:
    - Mut'ah
    - Nafkah 'iddah
    - Nafkah tertunggak
    - Harta Sepencarian
    - Hutang Maskahwin
    - Hal-hal lain yang difikirkan munasabah
    - Tuntutan hak jagaan anak (hadhanah) dengan melihat kepentingan anak-anak tersebut dalam tempoh perkahwinan mahupun selepas perceraian
    - Tuntutan nafkah anak
    - Permohonan pelaksanaan perintah mahkamah

- Lain-lain perkara (sek. 87 Enakmen Kanun Prosedur Mal Syariah 1991) dan sek. 3 KTM(S)S 2001

Jadual 5 menunjukkan pecahan kes yang dikemukakan untuk penyelesaian secara sulh.[59]

Jadual 5: Jenis-Jenis Kes

Seksyen[60] Dan Jenis Kes		Baki	Daftar	Jumlah	Peratus	Jumlah Kategori Kes[61]
13	Persetujuan wali	1	1	2	0.14	
18(1)c	Wali Hakim	0	1	1	0.07	24
23(1)	Poligami	1	20	21	1.5	(1.7%)
45	Pengesahan cerai	46	255	301	21.8	958
47	Permohonan Cerai	94	508	602	43.6	(69.4%)
49	Khulu	0	1	1	0.07	
50	Ta'liq	16	28	44	3.2	
53	Fasakh	4	6	10	0.7	
58	Mut'ah	34	34	68	4.9	354
122	Harta Sepencarian	2	2	4	0.3	(25.6%)
60	Nafkah isteri Kuasa Mahkamah Perintah nafkah	12	16	28	2.0	

---

[59] Statistik Sulh Mengikut Pecahan Kes (Januari hingga Oktober 2003) MRS Kuala Selangor, Sabak Bernam, Gombak Barat (Kuang), Gombak Timur (Keramat), Klang, Hulu Langat, Sepang, Kuala Langat, Shah Alam (Mac hingga Oktober 2003) Statistik ini tidak termasuk MRS Hulu Selangor, MRS Petaling Jaya dan MTS Selangor.

[60] Susunan seksyen mengikut EUKIS 2003.

[61] Bidang kuasa Mahkamah Syariah dibahagikan kepada dua: Sivil (Mal) dan Jenayah. Menurut peruntukan yang ada sekarang bidang kuasa sivil merangkumi kesemua kes-kes selain jenayah dan ia termasuklah perkahwinan, perceraian dan perkara-perkara yang berbangkit dari kedua-dua proses ini. Berdasarkan undang-undang Islam bidang kuasa mal hanya merangkumi perkara-perkara berkaitan muamalat Islam seperti jual beli, sewaan dan lain-lain. Dalam perbincangan ini, pecahan kes dibuat berasaskan kategori berikut: 1. Tuntutan perkahwinan dan perceraian. 2. Tuntutan berkaitan harta (*mal*).

Sambungan Jadual 5

Seksyen Dan Jenis Kes		Baki	Daftar	Jumlah	Peratus	Jumlah Kategori Kes
66	Nafkah 'iddah	0	1	1	0.07	
67	Ubah Perintah Nafkah Isteri	14	19	33	2.4	
70	Nafkah Tertunggak	2	8	10	0.7	
73	Nafkah Anak	4	4	8	0.6	
76	Ubah Perintah	74	86	160	11.6	
	Nafkah Anak	20	10	30	2.2	
82	Hadhanah	9	3	12	0.9	
132	Penguatkuasaan perintah nafkah	10	25	35	2.5	45 (3.3%)
134	Pelaksanaan Perintah	3	3	6	0.4	
135		1	2	3	0.2	
148		0	1	1	0.07	
Jumlah		347	1034	1381	100	100

Sumber: Statistik oleh pegawai sulh, Jabatan Kehakiman Syariah Selangor.

Risalah dan jadual di atas menunjukkan bahawa hampir semua kes yang dikemukakan di mahkamah diselesaikan secara sulh. Dari segi amalannya, semua kes (kecuali kes-kes permohonan perceraian dan pengesahan cerai) yang dituntut di mahkamah akan dirujuk kepada pegawai sulh terlebih dahulu untuk diselesaikan secara sulh, kecuali setelah kes tersebut gagal diselesaikan, ia akan dibicarakan oleh hakim.

Sulh Dalam Kes-Kes Permohonan Perceraian

Pada prinsipnya, sulh tidak terpakai bagi sesuatu kes permohonan untuk mendapatkan perceraian di bawah Enakmen Undang-undang Keluarga Islam (Selangor) 1984.[62] Suatu prosiding untuk mendapatkan perceraian hendaklah mengikut peruntukan yang sedia ada di bawah Enakmen tersebut. Oleh yang demikian, semua kes-kes kekeluargaan selain dari permohonan perceraian yang dirujuk ke Mahkamah akan

---

[62] Kaedah 1(2) KTM(S)S 2001.

diselesaikan mengikut proses sulh. Begitupun menurut Pendaftar Mahkamah Tinggi Syariah Shah Alam selepas beberapa bulan pelaksanaan prosedur sulh, mahkamah mendapati bahawa kes-kes permohonan cerai (sek.47) dan pengesahan cerai (sek.45) ialah kes-kes yang paling banyak difailkan.[63] Jadual di bawah menunjukkan jenis dan bilangan kes-kes perceraian yang didaftarkan sepanjang Januari 2003 hingga Oktober 2003.[64]

Jadual 6: Bilangan Kes Perceraian dari Januari 2003-Oktober 2003[65]

Seksyen Dan Jenis Kes	Baki	Daftar	Jumlah	Peratus
45 Pengesahan cerai	46	255	301	21.8
47 Permohonan Cerai	94	508	602	43.6
49 Khulu'	0	1	1	0.07
50 Ta'liq	16	28	44	3.2
53 Fasakh	4	6	10	0.7
Jumlah	**160**	**798**	**958**	**69.4**

Sumber: Statistik oleh pegawai sulh, Jabatan Kehakiman Syariah Selangor.

Daripada 1381 (100%) iaitu keseluruhan kes yang dirujuk kepada Majlis Sulh sepanjang Januari hingga Oktober 2003, kes perceraian merupakan sebahagian besar yang dikemukakan untuk penyelesaian secara sulh iaitu sebanyak 958 kes atau (69.4%). Kes-kes perceraian secara talaq (seksyen 45 dan 47) merupakan kategori kes yang banyak sekali dituntut. Walaupun terdapat permohonan bagi kes-kes ta'liq, khulu', dan fasakh namun melalui perbincangan antara pihak-pihak terlibat, pindaan tuntutan tersebut dibuat dari fasakh, ta'liq atau khulu' kepada pembubaran perkahwinan secara talaq.[66] Persetujuan secara rundingan sebegini merupakan suatu perkembangan yang baik.

[63] Temubual dengan Pendaftar Mahkamah Tinggi Syariah Selangor pada 11/8/2003 jam 8.30 pagi.

[64] Statistik Sulh Mengikut Pecahan Kes (Jan-Okt 2003) MRS Kuala Selangor, Sabak Bernam, Gombak Barat (Kuang), Gombak Timur (Keramat), Klang, Hulu Langat, Sepang, Kuala Langat, Shah Alam (Mac-Okt 2003). Statistik ini tidak termasuk MRS Hulu Selangor , MRS P.Jaya dan MTS Selangor.

[65] Pecahan ini dibuat berdasarkan statistik mengikut pecahan kes bagi tahun 2003 (Jan-Okt).

[66] Lihat Kes Mal bil 13-26/2000 MRS Klang. Kes-kes dibawah sek.49, 50 dan 53 tetap didaftarkan di bawah seksyen berkenaan meskipun tuntutan ditukar kepada sek. 47.

Oleh yang demikian, dari segi amalannya apabila pihak-pihak mengemukakan permohonan dibawah seksyen 45 (pengesahan cerai) dan seksyen 47 (permohonan cerai) maka Pendaftar/Penolong Pendaftar akan mengambil tindakan untuk memastikan sama ada pihak-pihak sememangnya bersetuju untuk bercerai dan mereka juga bersetuju untuk menyelesaikan tuntutan-tuntutan yang berbangkit dari permohonan tersebut melalui proses sulh. Justifikasi kepada tindakan ini ialah untuk memastikan bahawa kaedah 1 (2) KTM(S)S 2001 dipatuhi.[67]

Bagi kes-kes permohonan yang melibatkan tuntutan-tuntutan yang dibuat secara berasingan, umpamanya tuntutan nafkah tertunggak, nafkah 'iddah atau harta sepencarian sama ada dikemukakan melalui peguam atau tidak ia akan dikendalikan mengikut prosedur yang ditetapkan dalam Kaedah 3 KTM(S)S 2001 iaitu secara automatiknya permohonan akan dikendalikan oleh Pegawai Sulh.

Kuatkuasa Kebelakangan KTM(S)S 2001

Pada prinsipnya, pemakaian kaedah sulh mengikut KTM(S)S 2001 ini hanya terpakai kepada kes-kes *mal* yang belum lagi dibicarakan di mahkamah. Bagi kes-kes *mal* yang pada waktu ini sudah pun didengar sebahagiannya oleh Mahkamah, perbicaraan akan diteruskan dan kaedah baru ini tidak boleh dipakai.[68]

Begitupun dari segi amalannya, terdapat beberapa kes yang telah melalui proses perbicaraan sebelumnya tetapi telah ditangguhkan atas beberapa alasan sehinggalah kaedah ini dilaksanakan. Atas budi bicara hakim yang membicarakan kes-kes ini setelah membuat pertimbangan yang wajar bahawa ruang masih ada untuk kes ini diselesaikan secara sulh, maka hakim kemudiannya telah merujuk kes ini kepada Majlis Sulh untuk diselesaikan.

Dalam kes permohonan ta'liq[69] di mana plaintif dalam kes ini telah memohon cerai ta'liq di bawah seksyen 50 EUKIS 4/84. Mereka telah berkahwin pada tahun 1974 di Melaka dan mempunyai tiga orang anak yang masing-masing berumur 25 tahun (lelaki) dan anak perempuan berumur 24 dan 18 tahun. Plaintif dan defendan pernah bercerai

---

[67] Temubual dengan Pegawai Sulh MRS Gombak Barat pada 21/4/2003 pada jam 12 tengahari.

[68] Salleh Buang (2001),"Mahkamah Syariah Perkenal Mediasi", *Utusan Malaysia* 19 Nov 2001.

[69] Kes Mal bil 13-26/2000 MRS Klang (Kes yang tidak direkodkan).

pada tahun 1986 dan kemudian rujuk kembali dalam tempoh 'iddah. Semenjak berkahwin mereka telah tinggal bersama sehinggalah Mei 1999 apabila defendan keluar dan tidak lagi kembali ke rumah.

Sepanjang perkahwinan, defendan tidak memberikan nafkah secara tetap lebih-lebih lagi sepanjang tahun 1990. Plaintif banyak membantu urusan kewangan keluarga kerana perniagaan defendan mengalami masalah. Defendan juga sejak Mei 1999 tidak pernah memberikan nafkah anak. Plaintif pernah membuat aduan di Pejabat Agama dan kedua-dua mereka hadir untuk sesi kaunseling tetapi tidak ada penyelesaian dibuat.

Sepanjang perkahwinan, plaintif tidak pernah meninggalkan rumah. Plaintif juga merasa teraniaya kerana telah dimadukan tanpa pengetahuannya oleh defendan selama 16 tahun dan defendan telahpun mempunyai dua orang anak dengan isteri keduanya. Setelah tiga bulan meninggalkan rumah (mulai Mei 1999) defendan telah kembali ke rumah tanpa pengetahuan plaintif kerana tidak ada sesiapa di rumah ketika itu.

Defendan dalam jawapan pembelaannya menyatakan bahawa dia bertindak meninggalkan rumah kerana pada suatu ketika apabila dia pulang dari kerja luar, dia mendapati pintu pagar rumahnya telah ditukar mangga dan dia tidak dapat memasuki rumah tersebut dan terpaksa bermalam di tempat lain. Keadaan ini menyebabkan dia tidak dapat kembali ke rumah dan tidak dapat menunaikan tanggungjawabnya sebagai suami. Defendan telah mendakwa bahawa isterinya telah derhaka kerana tidak membenarkan dia masuk ke rumah.

Kes ini telah didaftarkan pada 21/6/2000 dan terdapat dua tuntutan:

1. Kes mal bil 13-26/2000 di bawah seksyen 50 (cerai ta'liq) EUKIS 4/84; dan
2. Kes mal bil 099-3/2000 dikemukakan oleh Che Mat di bawah seksyen 156 EUKIS 4/84 (Tuntutan Ex-Parte)

Kes pertama mula dibicarakan pada 21/8/2000 sehingga 3/7/2002 di hadapan Hakim Yang Arif Tuan Hj Mukhyuddin bin Hj Ibrahim yang kemudiannya telah berpindah ke Mahkamah Tinggi Shah Alam atas alasan kenaikan pangkat. Kemudian ia dibicarakan dihadapan Hakim Mohd. Fouzi bin Mokhtar (hakim baru) bermula 16/9/2002. Kedua-dua kes ini didengar dan dibicarakan dalam mahkamah terbuka Mahkamah Rendah Syariah Klang.

Dalam masa yang sama, peguam kedua-dua belah pihak telah berusaha mencari jalan untuk penyelesaian secara baik melalui proses sulh, namun tidak berjaya mencapai penyelesaian.

Kes tuntutan cerai ta'liq seterusnya dibicarakan dengan mengemukakan beberapa orang saksi manakala kes permohonan *ex-parte* telah diusahakan penyelesaiannya secara sulh. Namun, kesemua ikhtiar ini tidak mencapai apa-apa penyelesaian sehinggalah kes ini berlanjutan selama dua tahun.

Defendan kemudiannya bersetuju untuk menceraikan plaintif tanpa mendapat sebarang tuntutan termasuk tuntutan mut'ah dan nafkah 'iddah. Kes ini kemudiannya telah dirujuk kepada Majlis Sulh oleh Hakim untuk diselesaikan kerana pihak-pihak kemudiannya bersedia untuk menyelesaikannya secara sulh. Majlis sulh di antara plaintif dan defendan telah diadakan sebanyak dua kali pada 14/11/2002 dan pada 24/ 12 2002, dan setelah berbincang defendan akhirnya bersetuju:

1. Untuk menceraikan plaintif secara baik (atas permohonan plaintif kepada mahkamah, permohonan cerai ta'liq di bawah seksyen 50 EUKIS 4/84 telah diubah kepada permohonan cerai biasa di bawah seksyen 47 EUKIS 4/84); dan
2. Segala tuntutan atau pemberian akan dibincangkan bersama oleh kedua-dua pihak. Segala keputusan mereka akan diberitahu kemudian kepada peguam kedua-dua pihak dan kepada Pegawai Sulh. (Peguam bagi kedua-dua pihak kemudiannya telah mendrafkan satu perjanjian persetujuan yang ditandatangani oleh pihak-pihak).

Pada 17/1/2003 berdasarkan persetujuan kedua-dua pihak yang telah dibuat di dalam Majlis Sulh, Mahkamah telah memerintahkan defendan melafazkan *talaq* satu terhadap plaintif dan mulai 17/1/2003 maka ter*talaq*lah plaintif dengan *talaq* satu *raj'ie*(perceraian kali kedua-berjumlah dua *talaq*) dan plaintif telah diperintahkan ber'iddah dengan tiga kali suci.

Berdasarkan perjanjian persetujuan yang dibuat juga, mahkamah memerintahkan defendan memberikan nafkah 'iddah kepada plaintif sebanyak RM1500 selama tempoh 'iddah dan memberi saguhati (mut'ah) sebanyak RM20,000. Bayaran akan dibuat dalam tempoh 14 hari dari tarikh defendan menerima bayaran dari KWSP. Kedua-dua pihak juga telah bersetuju bahawa terma-terma dan syarat-syarat dalam persetujuan ini boleh diubah, diganti dan ditambah atau dibatalkan hanya dengan dipersetujui secara bertulis oleh kedua-dua pihak.

Kedua-dua pihak tidak akan membuat sebarang tuntutan selain dari apa yang dipersetujui di dalam perjanjian ini dan hak kedua-dua pihak adalah terbatas kepada kandungan persetujuan ini. Perjanjian atau persetujuan ini mengikat waris-waris dan pentadbir harta pusaka kedua-dua pihak.

Kes ini merupakan kes-kes yang didaftarkan sebelum prosedur sulh berkuatkuasa, namun demikian atas budi bicara hakim yang mengadilinya, kes tersebut dirujuk kepada Majlis Sulh untuk diselesaikan.[70] Apa yang menarik ialah kes ini, yang telah menjalani prosiding dalam tempoh yang agak lama telah diselesaikan secara sulh dalam tempoh yang cepat dan paling penting ia memuaskan hati pihak-pihak bertikai.

Kemestian atau Sukarela

Secara prinsipnya, menurut Islam pihak-pihak kepada pertikaian berhak menentukan sama ada memilih penyelesaian secara perbicaraan atau sebaliknya. Namun demikian, pihak-pihak digalakkan mengadakan sulh kerana jelas ia memberikan manfaat kepada mereka.

Secara dasarnya, proses sulh di Mahkamah Syariah Selangor merupakan suatu kemestian (*compulsory*) sebelum suatu kes dikemukakan untuk perbicaraan. Kecuali kes-kes yang dikemukakan di bawah seksyen 45 dan 47 Akta Undang-undang Keluarga Islam 1984. Dengan lain perkataan, perbicaraan hanya akan dijalankan jika sulh gagal mencapai persetujuan sama ada atas keseluruhan atau sebahagian perkara yang dipertikaikan. Prosedur ini bertujuan untuk memastikan bahawa usaha yang maksimum telah diambil bagi menyelesaikan pertikaian secara damai melalui rundingan antara pihak-pihak dan seterusnya mempercepatkan proses penyelesaian kes.

Pada prinsipnya, sekalipun prosedur tersebut bersifat kemestian atau sukarela, ia hanya boleh diteruskan jika pihak-pihak kepada pertikaian tersebut bersedia untuk meneruskannya. Pihak-pihak dalam konteks ini, mempunyai hak sama ada untuk meneruskannya sehingga mencapai penyelesaian atas keseluruhan perkara-perkara yang dipertikaikan atau sebahagian daripadanya atau menarik diri dan menamatkan proses tersebut pada mana-mana peringkat proses tersebut berjalan, selagi belum ada apa-apa bentuk perjanjian.

Oleh yang demikian, apa yang dimaksudkan sebagai prosedur sulh yang bersifat kemestian ialah keperluan untuk melalui prosedur sulh sebelum sesuatu kes dikemukakan untuk perbicaraan dan bukannya kemestian dalam menerima apa-apa cadangan penyelesaian atau membuat perjanjian persetujuan. Pihak-pihak tidak dibebankan dengan tanggungjawab untuk bersetuju dengan cadangan penyelesaian yang dibuat kecuali jika perjanjian atas penyelesaian tersebut telah dimeterai, maka

---

[70] Antara kes-kes lain yang didaftarkan sebelum pelaksanaan KTMSS 2001.

dalam konteks ini pihak-pihak adalah terikat dengan perjanjian tersebut. Secara jelasnya, sulh bertujuan untuk mencapai penyelesaian pertikaian secara sukarela berasaskan persetujuan pihak-pihak bertikai tanpa sebarang paksaan. Pihak-pihak bebas untuk menerima penyelesaian bagi perkara-perkara yang dipertikaikan sama ada secara keseluruhan atau sebahagian daripadanya atau menolak langsung keputusan penyelesaian tersebut.

Pelaksanaan dan Penguatkuasaan Perintah Persetujuan

Seperti yang telah dijelaskan, oleh kerana sulh yang diamalkan di Mahkamah Syariah Negeri Selangor berasaskan kepada KTM(S)S 2001 dan ia menjadi sebahagian dari perkara yang tertakluk di bawah bidang kuasa mahkamah, maka setiap penyelesaian yang dicapai menerusi sulh ini akan direkodkan sebagai "penghakiman berasaskan persetujuan ". Ini bermakna, dari segi praktiknya amalan sulh yang dipakai di negara ini lazimnya akan menggunakan mahkamah sebagai kuasa pemutus sesuatu pertikaian meskipun sesuatu kes itu begitu mudah untuk diselesaikan di luar mahkamah.

Implikasi Tidak Mematuhi Perintah Persetujuan

Pada prinsipnya oleh kerana penyelesaian pertikaian menerusi sulh dicapai berdasarkan persetujuan dan kerelaan kedua-dua pihak, maka sepatutnya tidak timbul isu mengenai pelaksanaan persetujuan tersebut. Begitupun jika berlaku keengganan oleh mana-mana pihak untuk melaksanakan apa-apa perkara yang dipersetujui melalui sulh, disebabkan persetujuan ini kemudiannya menjadi sebahagian dari perintah mahkamah, maka peruntukan yang berkaitan dalam Enakmen Acara Mal berhubung pelaksanaan dan penguatkuasaan perintah mahkamah bolehlah dirujuk untuk dipakai bagi tujuan pelaksanaan dan penguatkuasaan.

Meskipun tidak terdapat bilangan atau peratus yang tinggi (hanya terdapat 25 kes sepanjang Januari hingga Oktober 2003-lihat statistik jenis-jenis kes yang dituntut) bagi kes-kes permohonan penguatkuasaan perintah di bawah seksyen 132,[71] ini tidak bermaksud bahawa bilangan kes-kes kegagalan pihak-pihak yang dituntut untuk mematuhi perintah persetujuan yang dikeluarkan rendah dan tidak membimbangkan. Kemungkinan kes-kes ini tidak banyak direkodkan berdasarkan beberapa faktor:

---

[71] Sila lihat jadual statistik sulh mengikut pecahan kes.

1. Pihak yang berkenaan (wanita khususnya) tidak sanggup lagi untuk turun naik mahkamah dan melalui proses perbicaraan yang belum tentu kesudahannya;
2. kos perbelanjaan yang terpaksa ditanggung untuk memfailkan kes dan menghadiri perbicaraan tidak setimpal dengan hasil yang mungkin diperolehi daripadanya; dan
3. Tidak tahu tentang adanya peruntukan tuntutan pelaksanaan perintah atau tidak ambil kisah dengan keadaan yang berlaku.

Bidang kuasa Pegawai/ Pengerusi Majlis Sulh

Apa yang agak menarik mengenai kaedah ini ialah, ia hanya mencakupi kes-kes yang berhubung dengan tuntutan-tuntutan yang berbangkit semasa perkahwinan seperti permohonan terhadap nafkah tertunggak atau selepas perceraian seperti permohonan mut'ah, nafkah 'iddah dan lain-lain. Oleh yang demikian, bidang kuasa Pegawai Sulh hanya merangkumi pertikaian-pertikaian yang berbangkit dari sebuah perceraian atau dengan lain perkataan Pegawai Sulh hanya melaksanakan proses konsiliasi dan tidak mencakupi proses untuk memulih dan mendamaikan kembali hubungan suami isteri (*reconciliation*). Sebarang cubaan untuk melakukan proses mendamaikan kembali pasangan akan dianggap sebagai melangkaui bidang kuasa yang diperuntukkan kepada Pegawai/Pengerusi Majlis Sulh. Kalaupun berlaku tindakan untuk mendamaikan pasangan semasa proses sulh, ia hanyalah dibuat atas pertimbangan (*consideration*) dari pegawai sulh atau sebagai suatu ulasan kembali (*review*) atas keputusan perceraian yang telah diambil oleh pihak-pihak.[72]

Menurut Arahan Amalan 4/2000 (Pindaan 2002) Panduan Pendaftaran Kes Mal, setiap permohonan pendaftaran kes-kes permohonan cerai, cerai ta'liq dan fasakh, laporan kaunseling (dari Unit Perundingan Keluarga Jabatan Agama Islam) hanya akan disertakan "jika perlu". Ini bermakna rujukan kepada Unit Kaunseling atau Unit Perundingan untuk tujuan mendamaikan kembali suami isteri (*reconciliation*) bukan lagi merupakan suatu kemestian. Satu persoalan yang timbul ialah, siapakah yang bertanggungjawab melaksanakan tugas ini? atau tugas sedemikian tidak relevan lagi memandangkan pihak-pihak sebenarnya sudah sampai ke tahap "tidak ingin lagi untuk memberikan peluang terhadap perkahwinan mereka". Seperti kata Parkinson[73]:

[72] Usaha mendamaikan pasangan hanya dilakukan terhadap pihak-pihak yang masih dalam ikatan perkahwinan semasa permohonan dibuat.

[73] Parkinson, Lisa (1997), *Family Mediation*. London: Sweet & Maxwell, hh. 9-10.

> *" Those who have already deliberated and painfully over a decision to separate or divorce do not need to be urged to give their marriage another chance. They could find such exhortations ill-judged and patronising".*

Oleh yang demikian, apabila rujukan kepada proses rundingcara bagi tujuan perdamaian yang dijalankan di Jabatan Agama Islam bukan lagi suatu yang mesti, maka tanggungjawab tersebut mestilah dipikul oleh Mahkamah Syariah sebagai institusi pertama yang dituju oleh masyarakat bagi menyelesaikan masalah.

Ada benarnya kenyataan bahawa pihak-pihak yang mengemukakan permohonan terutamanya tuntutan di bawah seksyen 47 sememangnya tidak berminat untuk meneruskan lagi kehidupan sebagai suami isteri, namun demikian, tindakan ini menampakkan suatu bentuk pengabaian terhadap salah satu fungsi sulh iaitu berusaha mendamaikan kembali pasangan yang bertikai (*reconciliation*). Apalah ertinya pelaksanaan sulh yang dapat mempercepatkan penyelesaian kes-kes dan mengurangkan lambakan kes-kes di mahkamah tetapi dalam waktu yang sama kes-kes perceraian semakin meningkat bilangannya.[74]

Seperti yang dijelaskan sebelum ini, selain dari bertujuan untuk menyelesaikan pertikaian yang berbangkit dari perceraian, sulh juga berperanan untuk mendamaikan kembali suami isteri. Namun persoalan ini tidak diberikan tumpuan malah ia bukanlah bidang kuasa yang diperuntukkan kepada pegawai-pegawai sulh.

Begitupun, usaha-usaha ke arah mendamaikan kembali pasangan yang bermasalah hendaklah dilakukan pada peringkat awal sebelum sesuatu petisyen itu difailkan di mahkamah. Kajian telah menunjukkan bahawa prosedur perdamaian yang bermula setelah kes tersebut berada dalam situasi yang kronik dan kritikal atau prosedur perdamaian yang bermula apabila sesuatu petisyen difailkan di mahkamah telah menunjukkan peratus kejayaan yang terlalu rendah dan kadang-kadang lebih bersifat sia-sia.[75]

---

[74] "Pasangan Islam bercerai meningkat 15,469", *Berita Minggu* 5/9/04. Perangkaan terbaru Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (Jakim) mendapati Selangor mencatatkan kadar perceraian tertinggi sepanjang tahun lalu dengan 3,158 kes atau 20.4 peratus.Jumlah itu hampir sekali ganda lebih banyak daripada statistik tahun 2002 iaitu 1,977 kes, sekaligus Selangor kekal sebagai negeri yang mencatatkan kes perceraian terbesar dua tahun berturut-turut.

[75] Zaleha Kamarudin (1993), "A Comparative Study of Divorce Among Muslims and Non Muslims in Malaysia" (Tesis PhD, University of London), h. 411-14

Dalam konteks lain, Pegawai Sulh juga boleh menjalankan tugas-tugas kehakiman. Pegawai Sulh yang boleh menjalankan tugas-tugas kehakiman adalah Pegawai Sulh yang diberi tauliah di bawah seksyen 40(1) Enakmen Pentadbiran Perundangan Islam Selangor 2/89.[76] Manakala pegawai yang tidak mempunyai tauliah hakim hanya boleh menjalankan kuasa membuat pembahagian dan pengiraan Sijil *Faraid.*

Berdasarkan bidang kuasa yang diperuntukkan, Pegawai Sulh boleh menangguhkan mana-mana prosiding dan menetapkan tarikh untuk perbicaraan, menjalankan semua tugas dan kuasa hakim yang diberi oleh mana-mana undang-undang bertulis. Namun demikian, untuk mengelakkan dari berlakunya konflik kepentingan, Pegawai Sulh tidak boleh membicara dan memutuskan hukuman bagi kes-kes yang telah melalui Majlis Sulh di bawah pengendaliannya. Mereka juga tidak boleh mendengar dan memutus kes-kes yang berada dalam bidang kuasa Mahkamah Tinggi Syariah. [77]

Kesimpulan

Keunggulan sulh sebagai kaedah dalam menyelesaikan pertikaian adalah suatu hakikat yang tidak dapat dinafikan. Berdasarkan data-data terkumpul dan laporan-laporan media massa menunjukkan, meskipun pelaksanaannya baru berusia setahun setengah, namun ia telah memperlihatkan hasil yang membanggakan dalam menguruskan kes-kes kekeluargaan di Mahkamah-Mahkamah Syariah di negeri Selangor. Selain dari berjaya menanggani masalah kes-kes tertunggak,[78] pelaksanaan kaedah ini juga dilihat mampu memberikan kepuasan hati, di samping beberapa faedah lain seperti pengurangan kos tanggungan pihak-pihak yang bertikai. Apabila masyarakat terus ke mahkamah untuk menyelesaikan masalah, maka adalah suatu yang relevan jika mahkamah menyediakan forum untuk menyelesaikan masalah-masalah tersebut dengan cara yang lebih bersifat kekeluargaan. Namun demikian, beberapa kelemahan yang disebutkan di atas tidak harus dipandang remeh, kerana ia akan memberikan kesan jangka panjang terhadap pihak-pihak khususnya dan pentadbiran mahkamah amnya. Meskipun perubahan telah dilakukan kepada sistem yang digunapakai untuk memudah serta meringkaskan prosedur-prosedur kehakiman, dalam masa yang sama ia perlulah terus memastikan prinsip keadilan dapat ditegakkan.

---

[76] Meskipun Jabatan Kehakiman Syariah sudah melahirkan kesediaan untuk melantik hakim-hakim wanita namun setakat kajian ini dilakukan hanya pegawai sulh lelaki sahaja yang ditauliahkan sebagai hakim.

[77] Pekeliling Ketua Hakim Syar'ie 9/2002 Bidang Kuasa Pegawai Sulh (Hakim).

[78] Lihat "Sulh Bantu Selesai Kes Tertangguh", *Harian Metro* 4/9/02.